# BOSHLANG‘ICH SINF O‘QUVCHILARIDA AXBOROT-INNOVATSION TEXNOLOGIYALARDAN FOYDALANISHNING TARBIYAVIY AHAMIYATINING NAZARIY-PEDAGOGIK ASOSLARI

Xolbayeva Mashhura Abdumannon qizi
*Termiz davlat pedagogika instituti*

***Annotatsiya.*** *Maqolada boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida axborot-innovatsion texnologiyalardan foydalanishning tarbiyaviy ahamiyatining nazariy-pedagogik asoslari tahlil qilingan. Faoliyatga asoslangan ta’lim, yaqin rivojlanish zonasi, ijtimoiy o‘rganish va multimedia bilan o‘qitish nazariyalari asosida raqamli vositalarning tarbiyaviy imkoniyatlari, tamoyillari va pedagogik shartlari yoritilgan.*

***Kalit so‘zlar:*** *boshlang‘ich ta’lim, axborot-innovatsion texnologiyalar, tarbiyaviy ahamiyat, nazariy-pedagogik asoslar, raqamli muhit, axloqiy tarbiya.*

***Аннотация.*** *В статье анализируются теоретико-педагогические основы воспитательного значения использования информационно-инновационных технологий у младших школьников. На основе деятельностного подхода, теорий зоны ближайшего развития, социального научения и мультимедийного обучения раскрыты воспитательные возможности цифровых средств, принципы и педагогические условия их применения.*

***Ключевые слова:*** *начальное образование, информационно-инновационные технологии, воспитательное значение, теоретико-педагогические основы, цифровая среда, нравственное воспитание.*

***Annotation.*** *The article analyses the theoretical and pedagogical foundations of the educational significance of using information and innovation technologies with primary school pupils. Drawing on activity-based learning, the zone of proximal development, social learning and multimedia learning theories, it describes the upbringing potential of digital tools and the principles and pedagogical conditions of their use.*

***Key words:*** *primary education, information and innovation technologies, educational significance, theoretical and pedagogical foundations, digital environment, moral education.*

## KIRISH

Bugungi kunda ta’lim tizimining raqamlashtirilishi boshlang‘ich ta’limning mazmuni, shakli va vositalarini tubdan o‘zgartirmoqda. Bolalar maktab ostonasiga kelganidayoq planshet, smartfon va internet bilan tanish bo‘lib, axborot oqimi ularning dunyoqarashiga o‘qituvchi va ota-onadan ilgariroq ta’sir ko‘rsata boshlaydi. M. Prenskiy bunday avlodni «raqamli tug‘ilganlar» deb atab, ularning axborotni qabul qilish va qayta ishlash uslubi oldingi avlodlardan farq qilishini ta’kidlagan [1]. Shu bois boshlang‘ich sinf o‘qituvchisining vazifasi faqat bilim berish bilan cheklanmay, bolaga axborot muhitida to‘g‘ri yo‘nalish ko‘rsatish, uning shaxsiy va axloqiy sifatlarini shakllantirishni ham o‘z ichiga oladi.

O‘zbekistonda bu jarayon me’yoriy-huquqiy jihatdan ham qo‘llab-quvvatlanmoqda. «Ta’lim to‘g‘risida»gi Qonunda ta’lim jarayoniga axborot-kommunikatsiya texnologiyalarini joriy etish va ta’lim hamda tarbiyaning uzviyligini ta’minlash belgilab qo‘yilgan [2], «Raqamli O‘zbekiston – 2030» strategiyasi esa ta’lim sohasini raqamlashtirishni ustuvor yo‘nalish sifatida ko‘rsatadi [3]. Biroq amaliyotda texnologiyalar ko‘pincha faqat o‘quv materialini yetkazish vositasi sifatida qaralib, ularning tarbiyaviy salohiyati yetarli o‘rganilmayapti. Bu mavzuning nazariy-pedagogik asoslarini tizimlashtirish zaruratini keltirib chiqaradi.

Maqolaning maqsadi – boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida axborot-innovatsion texnologiyalardan foydalanishning tarbiyaviy ahamiyatini asoslovchi nazariy yondashuvlarni tahlil qilish, ushbu jarayonning tamoyillari va pedagogik shartlarini aniqlashdan iborat. Tadqiqotda ilmiy-pedagogik va psixologik adabiyotlarni tahlil qilish, taqqoslash va umumlashtirish usullaridan foydalanildi.

## ASOSIY QISM

### 1. Asosiy tushunchalarning mohiyati

Axborot-innovatsion texnologiyalar deganda ta’lim jarayonida axborotni yig‘ish, qayta ishlash, saqlash va uzatishga xizmat qiluvchi, o‘qitish hamda tarbiyalash samaradorligini oshirishga qaratilgan zamonaviy raqamli vositalar majmui tushuniladi. Ularga multimedia taqdimotlari, interaktiv doska, o‘quv o‘yinlari, elektron darsliklar, animatsion va video materiallar, onlayn platformalar kiradi. E.S. Polat axborot texnologiyalarini yangi pedagogik texnologiyalar tizimining tarkibiy qismi sifatida ko‘rib chiqadi [4]. G.K. Selevko esa pedagogik texnologiyaning mezonlari sifatida konseptuallik, tizimlilik, boshqariluvchanlik, samaradorlik va takrorlanuvchanlikni ko‘rsatadi [5].

Tarbiyaviy ahamiyat deganda texnologiyalarning o‘quvchi shaxsida ma’naviy-axloqiy fazilatlar, ijtimoiy xulq ko‘nikmalari, mas’uliyat va axborot madaniyatini

shakllantirishga qo‘shadigan hissasi tushuniladi. Muhimi, tarbiyaviy ta’sir texnologiyaning o‘zidan emas, undan foydalanish mazmuni va usulidan kelib chiqadi. Shu jihatdan J. Yo‘ldoshev va S. Usmonov pedagogik texnologiya samaradorligini uning bola shaxsiga yo‘naltirilganligi bilan bog‘laydi [6].

**2. Nazariy-metodologik yondashuvlar**

Boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida axborot-innovatsion texnologiyalarning tarbiyaviy ahamiyatini asoslashda bir necha psixologik-pedagogik nazariya bir-birini to‘ldiradi.

Birinchi yondashuv – faoliyat va tajribaga asoslangan ta’lim g‘oyasi. J. Dyui ta’limni bolaning shaxsiy tajribasi va amaliy faoliyati bilan bog‘lash, maktabni kichik jamiyat sifatida tashkil etish zarurligini ta’kidlagan [7]. Raqamli loyiha, interaktiv topshiriq va o‘quv o‘yinlari o‘quvchini passiv tinglovchidan faol ishtirokchiga aylantiradi, bu esa mustaqillik va mas’uliyat tarbiyasi uchun sharoit yaratadi.

Ikkinchi yondashuv – L.S. Vigotskiyning madaniy-tarixiy nazariyasi. Unga ko‘ra, oliy psixik funksiyalar bolaning kattalar va tengdoshlari bilan hamkorligida, madaniy vositalar yordamida shakllanadi; yaqin rivojlanish zonasi esa bola yolg‘iz eplay olmaydigan, ammo yordam bilan bajara oladigan vazifalar oralig‘ini bildiradi [8]. Raqamli vositalarni bu nazariya nuqtai nazaridan bolaning faoliyatini vositalashtiruvchi zamonaviy madaniy vosita sifatida talqin qilish mumkin: ular o‘qituvchi rahbarligida hamkorlikdagi faoliyatni tashkil etish va bolaga bosqichma-bosqich yordam ko‘rsatish imkonini beradi.

Uchinchi yondashuv – A. Banduraning ijtimoiy o‘rganish nazariyasi. Unda xulq-atvor namunalari kuzatish, taqlid qilish va boshqalarning xatti-harakati oqibatini ko‘rish orqali o‘zlashtirilishi asoslangan [9]. Multfilm, video va o‘quv o‘yinlarining qahramonlari bolalar uchun xulq namunasi rolini o‘ynaydi. Shu sababli kontentni tanlashda uning tarbiyaviy mazmuni birinchi darajali mezon bo‘lishi lozim.

To‘rtinchi yondashuv – R. Mayerning multimedia orqali o‘qitish nazariyasi. Unga ko‘ra, so‘z va tasvir birgalikda berilganda hamda ortiqcha, chalg‘ituvchi elementlar chetlatilganda axborot chuqurroq o‘zlashtiriladi, chunki inson xotirasi verbal va vizual kanallar orqali ishlaydi va ularning sig‘imi cheklangan [10]. Bu nazariya tarbiyaviy kontentni loyihalashda ham muhim: haddan tashqari bezakli va tezkor materiallar bolaning diqqatini tarqatib, tarbiyaviy g‘oyani xiralashtirishi mumkin.

Beshinchi yondashuv – T. Likonaning xarakter tarbiyasi konsepsiyasi bo‘lib, unga ko‘ra axloqiy tarbiya axloqiy bilim, axloqiy his va axloqiy xatti-harakatning

birligini ta’minlashi kerak [11]. Axborot texnologiyalari birinchi komponentni hikoya, video va interaktiv vaziyatlar orqali, ikkinchisini empatiyaga undovchi obrazlar orqali boyitishi mumkin; uchinchisi esa real hayotdagi faoliyat – yordam, hamkorlik, mas’uliyatli tanlov bilan mustahkamlanishi shart. Demak, raqamli muhit tarbiyani o‘zi tugallamaydi, balki uni real faoliyatga olib chiquvchi vosita bo‘lishi kerak.

**3. Tarbiyaviy ahamiyatning asosiy yo‘nalishlari**

Yuqoridagi nazariyalarga tayanib, axborot-innovatsion texnologiyalarning boshlang‘ich sinfdagi tarbiyaviy ahamiyatini to‘rt yo‘nalishda ko‘rish mumkin.

Motivatsion-qadriyatli yo‘nalish. Animatsiya, ovoz va interaktivlik o‘quv faoliyatiga ichki qiziqishni uyg‘otadi. Qiziqish asosida ta’limga ijobiy munosabat, tartiblilik va topshiriqni oxiriga yetkazish odati, ya’ni mehnatsevarlik va intizom shakllanadi.

Ma’naviy-axloqiy yo‘nalish. Ertak, maqol va ulug‘ allomalar hayotiga oid multimedia materiallari Vatanga muhabbat, kattalarga hurmat, do‘stlik va halollik kabi qadriyatlarni bola hissiyotiga ta’sir qilgan holda singdiradi. Kichik maktab yoshida obrazli fikrlash yetakchi bo‘lgani uchun bunday vositalar ayniqsa ta’sirchan.

Ijtimoiy-kommunikativ yo‘nalish. Guruhda taqdimot yoki loyiha tayyorlash jarayonida o‘quvchi vazifalarni taqsimlash, tengdoshi fikrini tinglash, o‘z fikrini asoslash va kelishuvga erishish ko‘nikmalarini egallaydi. Bu jamoada ishlash madaniyati va o‘zaro hurmatni tarbiyalaydi.

Axborot madaniyati va xavfsizligi yo‘nalishi. Bolalar internetdan foydalanganda keng imkoniyatlar bilan birga xavf-xatarlarga ham duch kelishi mumkin [12]. Shuning uchun boshlang‘ich sinfdayoq shaxsiy ma’lumotlarni begonalarga bermaslik, ishonchsiz manbalarga tanqidiy qarash, noma’qul kontentdan o‘zini tiyish va ekran oldida o‘tkaziladigan vaqtni me’yorlash odatini tarbiyalash zarur. Bu ongli va mas’uliyatli fuqaro tarbiyasining dastlabki bosqichidir.

**4. Tamoyillar va pedagogik shartlar**

Nazariy tahlil natijasida axborot-innovatsion texnologiyalardan tarbiyaviy maqsadda foydalanishning quyidagi tamoyillarini ajratish mumkin: tarbiyaviy maqsadga yo‘naltirilganlik (texnologiya – vosita, tarbiya – maqsad); yoshga va individual xususiyatlarga muvofiqlik; me’yorlilik va o‘quvchi salomatligini muhofaza qilish; faollik va hamkorlik; real hayotiy faoliyat bilan uzviylik; o‘qituvchi va oila hamkorligi.

Bu tamoyillarning amalga oshishi bir qator pedagogik shartlarga bog‘liq. Birinchidan, o‘qituvchining axborot-innovatsion va tarbiyaviy kompetensiyasi yetarli bo‘lishi, u kontentni oldindan tanlab, uning tarbiyaviy mazmunini tekshirishi lozim. Ikkinchidan, raqamli vositalar dars va tarbiya soatlarida qisqa, maqsadli va yosh me’yoriga mos hajmda qo‘llanib, jonli suhbat, o‘yin va jismoniy faollik bilan uyg‘unlashtirilishi kerak. Uchinchidan, ota-onalar bilan hamkorlikda uy sharoitida ekran vaqti va kontent nazorati bo‘yicha yagona talablar belgilanishi zarur. To‘rtinchidan, ta’lim muassasasida sifatli, yosh xususiyatlariga mos raqamli resurslar bazasi va axborot xavfsizligi qoidalari bo‘lishi lozim.

**5. Muammolar va xavflar**

Nazariy tahlil bilan bir qatorda texnologiyalardan foydalanishdagi muammolarni ham hisobga olish zarur. Ularning asosiylari: raqamli vositalardan me’yoridan ortiq foydalanish natijasida bolaning jismoniy faolligi va jonli muloqoti kamayishi; o‘quv kontentining sifatsizligi va yosh xususiyatlariga mos kelmasligi; ayrim o‘qituvchilarning axborot-innovatsion kompetensiyasi yetarli emasligi; ota-onalar nazoratining sustligi. Bunday holatlar Bandura va Mayer nazariyalari nuqtai nazaridan ham xavfli: nomaqbul namuna bola xulqiga ta’sir qiladi, ortiqcha axborot esa diqqatni tarqatadi. Demak, texnologiya o‘z-o‘zidan tarbiya bermaydi; uning natijasi pedagogning tanlovi, rejalashtirishi va bolaga nisbatan yondashuviga bog‘liq.

## XULOSA

Tahlillar shuni ko‘rsatadiki, boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida axborot-innovatsion texnologiyalardan foydalanishning tarbiyaviy ahamiyati faoliyat, hamkorlik, ijtimoiy o‘rganish, multimedia bilan o‘qitish va xarakter tarbiyasi nazariyalarida ilmiy asoslanadi. ikmalarini rivojlantiradi va axborot madaniyatini shakllantiradi.

Texnologiyalarni tarbiya jarayonining o‘rnini bosuvchi emas, uni boyituvchi vosita sifatida qarash lozim. Bunda o‘qituvchining kasbiy tayyorgarligi, maktab va oila hamkorligi hamda sifatli, yosh xususiyatlariga mos raqamli kontent asosiy omillar hisoblanadi. Kelgusida o‘quvchilarning axborot madaniyatini baholash mezonlarini ishlab chiqish va tajriba-sinov ishlarini kengaytirish maqsadga muvofiq.

## FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Prensky M. Digital Natives, Digital Immigrants // On the Horizon. – 2001. – Vol. 9, No. 5. – P. 1–6.

2. O‘zbekiston Respublikasining «Ta’lim to‘g‘risida»gi Qonuni: O‘RQ-637-son, 2020-yil 23-sentabr // Lex.uz: Qonun hujjatlari ma’lumotlari milliy bazasi. – URL: https://lex.uz

3. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining «“Raqamli O‘zbekiston – 2030” strategiyasini tasdiqlash va uni samarali amalga oshirish chora-tadbirlari to‘g‘risida»gi PF-6079-son Farmoni, 2020-yil 5-oktabr // Lex.uz. – URL: https://lex.uz

4. Полат Е.С. Новые педагогические и информационные технологии в системе образования. – М.: Академия, 2000. – 272 с.

5. Селевко Г.К. Современные образовательные технологии. – М.: Народное образование, 1998. – 256 с.

6. Yo‘ldoshev J.G., Usmonov S.A. Pedagogik texnologiya asoslari. – Toshkent: O‘qituvchi, 2004. – 104 b.

7. Dewey J. Democracy and Education. – New York: Macmillan, 1916. – 434 p.

8. Vygotsky L.S. Mind in Society: The Development of Higher Psychological Processes. – Cambridge, MA: Harvard University Press, 1978. – 159 p.

9. Bandura A. Social Learning Theory. – Englewood Cliffs, NJ: Prentice Hall, 1977. – 247 p.

10. Mayer R.E. Multimedia Learning. – 2nd ed. – Cambridge: Cambridge University Press, 2009. – 320 p.

11. Lickona T. Educating for Character: How Our Schools Can Teach Respect and Responsibility. – New York: Bantam Books, 1991. – 470 p.

12. Livingstone S. Children and the Internet. – Cambridge: Polity Press, 2009. – 264 p.